

МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARDA AXLOQIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH YO‘LLARI

Mirzayeva Zulxumor
O'zbekiston-Finlandiya
pedagogoika instituti magistranti

Annotatsiya: Maktabgacha yosh inson kamolotining muhim bosqichi hisoblanadi. Bu davrda bola uchun atrof-muhit, oila va tarbiyachi faoliyati o‘ziga xos ahamiyat kasb etadi. Axloqiy sifatlar esa bolaning jamiyatda o‘z o‘rnini topishi, yaxshi inson bo‘lib shakllanishi, madaniy va axloqiy me‘yorlarga mos ravishda ulg‘ayishida asosiy rol o‘ynaydi. Axloqiy sifatlarni shakllantirish maktabgacha ta‘lim tizimining asosiy maqsadlaridan biri bo‘lib, bolaning ongiga, tafakkuriga, his-tuyg‘ulari va xatti-harakatlariga ta’sir ko‘rsatuvchi murakkab, ko‘p bosqichli jarayon sanaladi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta‘lim, bolalar, axloqiy sifatlar, samimiyat, tarbiya, tarbiyachilar, axloqiy, tafakkur, ong, me‘yor.

Bolalarda axloqiy sifatlarni shakllantirishning asosiy omillaridan biri oiladir. Oila muhitida bola birinchi axloqiy qoidalarni, yaxshi va yomonni, haqiqat va yolg‘onni, mehr-shafqat va befarqlik, samimiyat va yolg‘onchilik kabi fazilatlarni anglay boshlaydi. Oiladagi har bir a‘zo bolaning harakati va so‘zlariga ta’sir etadigan axloqiy namuna bo‘lishi bilan birga, ularning dunyoqarashini ham shakllantiradi. Ta‘lim tashkilotlari, xususan, bolalar bog‘chalari ham bu borada muhim o‘rin tutadi. Maktabgacha ta‘limda o‘qituvchi va tarbiyachilar bolalarning axloqiy kamolotiga tayanch bo‘luvchi tarbiya tizimini amalga oshiradi. Ular bolalarga me‘yor, tartib, sadoqat, do‘stlik, vatanparvarlik, kamtarlik, halollik, sabr-toqat, hurmat, bilimga intilish kabi axloqiy sifatlarni turli metodlar asosida o‘rgatadilar. Bu jarayon izchil va bosqichma-bosqich olib borilishi lozim. Yaqin atrofdagi kattalarning bolaga bo‘lgan e‘tibori va munosabati ham bevosita uning axloqiy rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Bola har bir harakatida kattalarning aks ettirgan axloqiy xulq-atvorini ichki ehtiyoj sifatida qabul qiladi. Bu esa ularni jamiyat qoidalari asosida ulg‘ayishga undaydi. Bola

kundalik hayotidagi harakatlar, soʻzlar va oʻzaro munosabatlar orqali axloqiy fazilatlarni ongli ravishda oʻzlashtira boradi.[1]

Tarbiyachilar axloqiy sifatlarni shakllantirish uchun bola yoshiga mos pedagogik usul va metodlardan foydalanadilar. Ularning nutqiga, psixologik holatiga, qiziqishlariga mos boʻlgan tarbiyaviy dasturlar muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda ogʻzaki suhbatlar, muhokamalar, oʻyinlar, teatriyatsiyalashgan darslar, ijodiy faoliyat hamda mushohora va tafakkur yuritish orqali bolalarning axloqiy olamini boyitish mumkin. Tarbiyaviy suhbatlarda bolalarga oddiy hayotiy misollar orqali axloqiy meʼyor va qadriyatlarni tushuntirish asosiy oʻrin tutadi. Mashgʻulot vaqtida axloqiy tuy-gʻularning paydo boʻlishi, ularning barqaror shakllanishi uchun har bir bolaning ichki va tashqi ehtiyojlarini hisobga olish lozim. Shu sababli bolalarning individual xususiyatlarni hisobga olgan holda tarbiya berish ulkan ahamiyatga ega. Masalan, har bir bola oʻziga xos xarakter, temperament, qiziqish doirasiga ega boʻladi. Ularga mos yondashuvni tanlash axloqiy sifatlarni shakllantirishda muvaffaqiyatli natija beradi. Tarbiyachilar va ota-onalar hamkorligida axloqiy sifatlarni shakllantirish masalasi, eng avvalo, oʻzaro ishonch va hurmatli munosabatlar asosida amalga oshiriladi. Bu borada pedagogik-professional yondashuv, mustahkam axloqiy asoslar hamda zamonaviy innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish muhim sanaladi. Kun tartibini toʻgʻri tashkil etish, bolalarning vaqti-vaqti bilan tabiat qoʻynida boʻlishi, jamoaviy mashgʻulotlar tashkil etish, turli mavzudagi badiiy adabiyotlarni tinglash va oʻqish ham axloqiy tarbiyada muhim omil hisoblanadi.[2]

Maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy sifatlarni shakllantirish jarayonida nutqning ham roli katta. Toʻgʻri, aniq, madaniyatli soʻzlash, fikrni ravon ifodalash, oʻz fikrini ochiq sababli asoslashga oʻrgatish axloqiy rivojlanishning asosiy elementlaridan biri hisoblanadi. Soʻz bilan berilgan tarbiya va koʻrsatmalar bolaning axloqiy qiyofasida ijobiy iz qoldiradi. Tarbiyachining soʻzi, biror fikri, ularning axloqiy meʼyorlariga mos harakat qilishi bola uchun axloqiy namuna boʻlib xizmat qiladi. Qonuniyatga asosan, bola dastlab didaktik faoliyat tufayli, soʻngra jamoaviy oʻyin va faoliyat natijasida axloqiy fazilatlarni oʻrgana boradi. Oʻyin faoliyati bola uchun

nafaqat zavqlanadigan vosita, balki axloqiy fazilatlarni, me'yorlarni, o'rtoqlik, samimiyat, mas'uliyatni o'zlashtirish omili ham sanaladi. O'yin davomida bolalar bir-biri bilan muloqotda bo'ladi, ularda do'stona munosabatlar, hamkorlik, yordam berishga tayyorlik, halollik va diqqat markazida bo'lish singari fazilatlar shakllanadi. Shuningdek, axloqiy sifatlarni shakllantirishda oila va ta'lim muassasasi o'zaro hamkorlikda ishlashi zarur. Ota-onalar bolalar bog'chasi tarbiyachilari bilan samarali aloqada bo'lishi, tarbiyachi esa bolalarning individual xususiyatlarini ota-onalar bilan muhokama qilib borishi, tarbiyada yagona yondashuvga rioya qilinishi kerak. Tarbiya jarayonining uzviyligi va izchilligi bolaning axloqiy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.[3]

Maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy sifatlarni shakllantirishda bolalar adabiyotidan, bolalar uchun yaratilgan badiiy asarlardan, ertak va she'rlardan samarali foydalanish mumkin. Badiiy adabiyot bolalarning his-tuyg'ularini rivojlantiradi, ularni yaxshilik, mehr-shafqat, do'stlik, vatanparvarlik, to'g'rilik, kechirimlilik, insof, muruvvat kabi axloqiy sifatlarga undaydi. Ta'lim va tarbiya muassasalarida bolalar bilan o'tkaziladigan badiiy, teatr dasturlari ham ularning axloqiy sifatlarini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Axloqiy tarbiyada ijtimoiy muhit birlamchi ahamiyatga ega. Bola katta yoshli kishilar, o'z tengdoshlariga taqlid qilib, axloqiy normalarni va xatti-harakatlarni o'zlashtiradi. Bola o'z atrofidagi odamlarning harakat va munosabatlarini ko'rib, ehtiyoj, qiziqish va motivatsiyasiga ko'ra o'z harakatlarini badiiy yoki amaliy misollarga asoslanib o'zgartiradi. Bu esa bolalarning axloqiy qarashlarini uyg'otadi, mustahkamlashga yordam beradi. Bolalarning axloqiy sifatlarini shakllantirishda zamonaviy axborot vositalaridan ham to'g'ri foydalanish lozim. Televizion, multfilm, o'yin va multimedia mahsulotlari axloqiy nufuzga ega bo'lishi, bolalarning tarbiyasida manfiy emas, ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi bo'lishi zarur. Shu sababli ota-onalar va tarbiyachilar bu jihatlarga alohida e'tibor qaratib, bolani mustaqil fikrlash, mustahkam ma'naviy-axloqiy tayanchga ega bo'lishga o'rgatishlari darkor. Ta'lim jarayonidagi interaktiv metodlar yordamida bolaga axloqiy

egiluvchanlik, o'z harakatiga javobgarlik, yordam berish, vijdonlilik, adolat kabi fazilatlarni targ'ib qilish mumkin.[4]

Shuningdek, bolalarda axloqiy sifatlarni shakllantirish uchun ularga axloqiy savollar berish, tarbiyaviy matnlarni o'qitish, kichik sahna ko'rinishlari, dialog va bahsdan foydalanish orqali axloqiy sifatlarni chuqur singdiriladi. Bu orqali bolalar bir-biriga nisbatan hamdardlik, mehribonlik, bag'rikenglik, kechirimlilik kabi axloqiy tuyg'ularni o'zlashtirishga odatlanadi. Milliy qadriyat, an'ana va urf-odatlarni bolalar ongiga singdirish ularda vatanparvarlik, ota-onaga hurmat, kattalarga ehtirom, mustaqillik, o'zaro yordam, do'stlik singari ijtimoiy fazilatlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalar yordamida tashkil etiladigan interaktiv onlayn darslar, ma'naviy-ma'rifiy onlayn loyihalar orqali ham bolalarning axloqiy tarbiyasini yuqori darajaga ko'tarish mumkin. Bolalarning informatsion va psixologik xavfsizligini ta'minlash ham axloqiy kamolotning muhim shartlaridandir. Tarixiy va milliy qahramonlar misolida ularni ezgulik, adolat, vatanparvarlik, halollik, sabr-toqat, fidoyilik, mardlik, uchun kurashishga o'rgatish, bolalarning ma'naviy olamida nurli iz qoldiradi. Xullas, maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy sifatlarni shakllantirish uzluksiz va izchil jarayon bo'lib, bu borada har bir tarbiyachi va ota-onaning fidoyiligi va e'tibori muhim rol o'ynaydi.[5]

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy sifatlarni shakllantirish — bu vaqt va kuch talab qiladigan, hayotiy tajriba va misollarga asoslangan, har tomonlama izchil yondashuvni talab qiladigan jarayondir. Tarbiya jarayonida oilaning, bog'chaning, jamiyatning va tarbiyachilarning roli alohida ahamiyat kasb etadi. Pedagogik va psixologik yondashuvlarni uyg'unlashtirgan holda axloqiy tarbiyani to'g'ri yo'lga qo'yilsa, bolalarda mustahkam axloqiy fazilatlar paydo bo'ladi. Bu esa bolalarning hayot yo'lida mustaqil, vatanparvar, insofli, muruvvatli bo'lib shakllanishida asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Maktabgacha yoshdan boshlab axloq me'yorlariga amal qilishga, to'g'ri yo'l tutishga, ezgulik va ma'naviy yuksaklikka intilishga o'rgatilgan har bir bola ertangi kunda barkamol shaxs bo'lib

yetishadi. Shu bois bu sohada olib boriladigan tarbiyaviy ishlar har doim o'z dolzarbligini yo'qotmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xasanova, G. (2019). "Maktabgacha ta'lim muassasalarida axloqiy sifatlarni shakllantirishning metodik asoslari". O'zbekiston pedagogik jurnali, 5(4), 86-90.
2. Karimova, N. (2017). "Maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy tarbiyani rivojlantirishning zamonaviy metodlari". Respublika ta'lim jurnali, 2(3), 57-63.
3. G'ulomova, N. (2020). "Bolalarda axloqiy xulq-atvorni shakllantirishning psixologik asoslari". Pedagogika va psixologiya, 1(7), 112-118.
4. Tursunova, O. (2018). "Maktabgacha yoshdagi bolalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasida oilaning o'rni". Maktabgacha ta'lim, 4(2), 42-47.
5. Ortiqova, M. (2021). "Maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy sifatlarni va ularni rivojlantirish yo'llari". Ilm-fan va taraqqiyot, 6(1), 75-80.
6. Qodirova, S. (2020). "Maktabgacha yoshdagi bolalarning axloqiy tarbiyasida innovatsion yondashuvlar". Ta'lim va innovatsiyalar, 3(2), 33-38.
7. Matmuratova, D. (2017). "Axloqiy sifatlarni rivojlantirishda pedagogik texnologiyalarning o'rni". Pedagogik mahorat, 5(1), 88-92.
8. To'laganova, F. (2022). "Maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy fazilatlar shakllanishi va ularni tarbiyalash usullari". Zamonaviy ta'lim, 8(4), 54-60.